

Utmaningar och strukturella förutsättningar i Småland och Öarna

Regionerna Gotland, Jönköpings län, Kalmar län och
Kronoberg

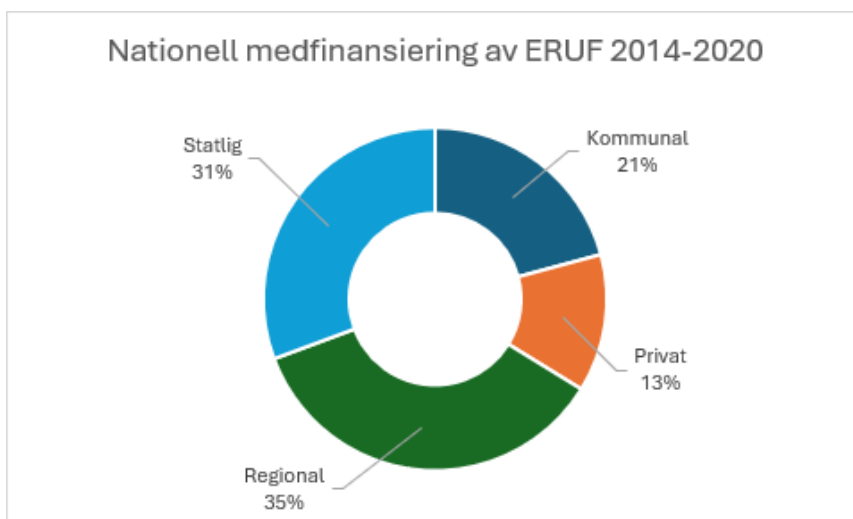
Principiella medskick från Sveriges 21 regioner avseende Sveriges Nationella och Regionala Partnerskapsplan (NRPP)

Sveriges 21 regioner välkomnar möjligheten att bidra med underlag till arbetet med den kommande Nationella och Regionala Partnerskapsplanen, NRPP. Regionerna ser detta som ett viktigt steg mot ett stärkt och mer sammanhållet partnerskap mellan nationell och regional nivå för att möta Sveriges långsiktiga utvecklingsutmaningar.

Sammanhållningspolitiken är en prioriterad fråga för Sveriges regioner, och regionernas arbete med fonderna bidrar till att stärka Europas konkurrenskraft. Regionerna har ett lagstadgat regionalt utvecklingsansvar med ansvar för territoriets hållbara utveckling. EU:s fonder utgör en väsentlig del av dagens regionala utvecklingskapital och innebär konkreta utvecklingsinsatser på lokal och regional nivå som inte hade varit möjliga utan EU:s fonder.

Fonderna genererar en betydande uppväxlingseffekt. Under föregående programperiod 2014–2020 stod kommuner och regioner för 5,4 miljarder kronor i medfinansiering (motsvarande 56 procent) till tillgängliga ERUF-medel (9,4 miljarder kronor). Därutöver finns många kommunägda bolag i kategorin privat medfinansiering nedan, vilket innebär att andelen offentlig medfinansiering sannolikt är långt över 60 procent.

Figur 1.

Sverige har en välfungerande struktur för genomförandet av sammanhållningspolitiken genom de åtta NUTS2-områdena, och regionerna vill se en fortsatt regional allokering av EU-medel med den

geografin som utgångspunkt. Programmet bör dock även ge möjligheter samarbeten över andra administrativa gränser.

För att få ett träffsäkert och ändamålsenligt genomförande i nästa programperiod förutsätter Sveriges regioner att Regeringskansliet för en kontinuerlig dialog med regionerna under hela framtagandet av NRPP, samt att genomförandet och förvaltningsorganisationen utgår från följande principer:

Regionerna ska ha inflytande i hela processen

Ett fungerande partnerskap kräver att regionerna är delaktiga i hela processen från framtagning till genomförande och uppföljning av NRPP. Regionerna ska involveras under hela framtagandet dvs. även efter det att underlagen skickats in till Regeringskansliet (juni-okt), samt perioden därefter när planen bereds av Regeringskansliet innan den skickas in till EU-kommissionen. Regional kompetens och utvecklingsansvar ska tas tillvara. Regionernas roll i mobiliseringsarbetet är helt avgörande för ett träffsäkert genomförande.

Utan lokal och regional nivåns vilja att medfinansiera kan inte NRPP genomföras

EU:s fonder kräver medfinansiering. Merparten av all nationell medfinansiering kommer från kommuner och regioner och skapar en unik uppväxlingseffekt. Ett regionalt ägarskap och inflytande blir således avgörande för att kommuner och regioner och andra aktörer på lokal och regional nivå ska investera i NRPP för att bidra till Sveriges konkurrenskraft. Utan kommuners och regioners medfinansiering kan inte NRPP realiseras och Sverige riskerar att få skicka tillbaka medel till EU.

Regional allokering och regionala prioriteringar på NUTS2-nivå är en förutsättning för ett träffsäkert genomförande

Sveriges regioner har olika förutsättningar och behov. För att NRPP ska bli relevant, träffsäker och genomförbar är regional allokering och regionala prioriteringar av medel på NUTS2-nivå helt avgörande för att fånga regionala skillnader och möjliggöra platsbaserade prioriteringar. Den modell som finns för att säkerställa detta i nuläget är via regionala kapitel/program. En modell som har fungerat väl över tid för aktörerna i regionerna och gynnat Sveriges sammanhållning och utveckling väl. Regional allokering på NUTS2-nivå i NRPP är därför ett tydligt krav från Sveriges regioner, och kan realiseras samtidigt som vi säkerställer flexibilitet och undviker inlåsnings effekter i NRPP.

Fokus på investeringar som stärker lokal och regional utvecklingskapacitet

NRPP måste prioritera satsningar som stärker utvecklingskapacitet för konkurrenskraft, innovation, förnyelse och samhällsomvandling i hela landet och på alla nivåer. Genom att bygga kapacitet underifrån nära människor, företag och verksamheter skapas bästa möjliga förutsättningar för inkluderande tillväxt och en långsiktigt hållbar samhällsutveckling över tid i både stad och land.

En resultatbaserad modell som inte utesluter mindre aktörer

Den föreslagna resultatbaserade modellen riskerar att utesluta mindre aktörer som bidrar till genomförandet av innevarande programperiod. Sverige måste tillämpa en modell i NRPP där nationell nivå ansvarar för risken gentemot EU-kommissionen och som säkerställer att dessa aktörer kan bidra till genomförandet av Sveriges NRPP.

Påbörja planering för organisering av effektiv förvaltning och genomförande

Parallellt med framtagandet av NRPP är det nödvändigt att nationell nivå redan nu börjar planera för en effektiv förvaltningsorganisation som ligger nära regional och lokal nivå, med god kännedom om varje regions särskilda utmaningar och förutsättningar, och som finns nära stödmottagarna. Sveriges regioner föreslår därför att Regeringskansliet likt flera andra EU-länder redan nu tecknar en överenskommelse med regionerna som säkerställer det regionala inflytandet, så att vi därefter kan fokusera på framtagandet av planen.

Sveriges regioner står redo att bidra till ett långsiktigt och genomförbart partnerskap mellan nationell och regional nivå och ser fram emot fortsatt dialog och samverkan i arbetet med NRPP.

Innehållsförteckning

Principiella medskick från Sveriges 21 regioner avseende Sveriges Nationella och Regionala Partnerskapsplan (NRPP).....	1
Sammanfattning.....	6
Tematiska områden för Småland och Öarna	8
1. Demografi, kompetens och inkludering	8
Identifierade utmaningar	8
Demografi	8
Kompetensförsörjning.....	9
Inkludering	10
I en europeisk och nationell kontext	10
Reflektion och förslag på åtgärder	11
2. Tillgänglighet, mobilitet och territoriell sammanhållning	13
Identifierade utmaningar	13
Mobilitet & Tillgänglighet	13
Territoriell sammanhållning.....	15
I en europeisk och nationell kontext	16
Reflektion och förslag på åtgärder	16
3. Näringsliv, innovation och konkurrenskraft	18
Identifierade utmaningar	18
Näringsliv	18
Innovation och konkurrenskraft	19
I en europeisk och nationell kontext	21
Reflektion och förslag på åtgärder	22
4. Klimatomställning, energi och naturresurser	23
Identifierade utmaningar	23
Klimatomställning.....	23
Energi.....	24
Resurser.....	25
I en europeisk och nationell kontext	25
Reflektion och förslag på åtgärder	26
5. Robusthet och motståndskraft	27
Identifierade utmaningar	27
Robusthet	27

Motståndskraft	28
I en europeisk och nationell kontext	29
Reflektion och förslag på åtgärder	29
Referenser	31

Sammanfattning

Inför nästa europeiska budgetperiod 2028–2034 står Småland och Öarna inför flera sammanlänkade strukturella utmaningar som påverkar regionernas långsiktiga utvecklingsförutsättningar. Det gäller särskilt den demografiska utvecklingen, kompetensförsörjningen, tillgängligheten till arbetsmarknader och service, näringslivets innovations- och omställningsförmåga, samt växande behov kopplade till klimatomställning, energiförsörjning och robusthet. Utmaningarna förstärks av regionernas geografiska struktur, med stora landsbygder, skärgårdar och öar, få större städer, ett transportintensivt näringsliv och i Gotlands fall ett särskilt ö-läge.

Samtidigt har Småland och Öarna betydande styrkor. Regionerna har en stark industriell bas, en hög andel små och medelstora företag, tillgång till betydande naturresurser och goda förutsättningar inom bland annat bioekonomi, träförädling, livsmedel, besöksnäring, digitalisering och elförsörjning samt elektrifiering. Flera av regionerna har också en hög andel förnybar energi i ett nationellt perspektiv. Sammantaget ger detta goda möjligheter att bidra till såväl svensk liksom europeisk konkurrenskraft och omställning. En central slutsats är att de identifierade utmaningarna inte kan hanteras var för sig. Demografiska förändringar påverkar kompetensförsörjningen, som i sin tur påverkar näringslivets utveckling. Klimatomställningen är nära kopplad till energisystem, transportinfrastruktur, markanvändning och tillgången till råvaror. Sårbarheter i transport-, energi- och försörjningssystem påverkar samtidigt både näringslivets konkurrenskraft och samhällets motståndskraft.

För att mäta regioners utveckling delar EU in regioner (på NUTS 2-nivå) utifrån BNP per invånare i köpkraftsstandard (PPS) i relation till EU-genomsnittet. En övergångsregion definieras som en region vars BNP per invånare ligger mellan 75 och 100 procent av EU-genomsnittet. Regioner under 75 procent klassas som mindre utvecklade regioner och regioner över 100 procent som mer utvecklade regioner. Mindre utvecklade regioner har en lägre ekonomisk nivå och är prioriterade för mer omfattande stödinsatser, medan mer utvecklade regioner generellt har starkare ekonomier och därmed får ett mer begränsat, ofta mer tematiskt inriktat stöd. Indelningen används inom EU:s sammanhållningspolitik för att identifiera regionala utvecklingsskillnader och styra investeringar, med syftet att rikta stöd till regioner med större behov och samtidigt stärka tillväxt, konkurrenskraft och sysselsättning i hela unionen.

Enligt Eurostats senaste sammanställning av regional BNP per invånare ligger Småland och Öarna på 98 procent av EU-genomsnittet (Eurostat, 2025), vilket innebär att regionen ligger strax under genomsnittet och därmed klassas som en övergångsregion. För Småland och Öarna har detta värde sjunkit de senaste tre åren.

Det finns därför ett tydligt behov av ett sammanhållet och platsbaserat systemperspektiv i det regionala utvecklingsarbetet. Mot denna bakgrund bedöms det finnas behov av samordnade investeringar och insatser som stärker kompetensförsörjning, inkludering, fysisk och digital tillgänglighet, innovationskapacitet, kapitalförsörjning, elektrifiering, klimatanpassning, cirkulära materialflöden samt försörjningsberedskap.

Detta innebär att:

- Insatser behöver samordnas mellan sektorer
- Flernivåstyrning är avgörande; lokal, regional, nationell och europeisk nivå måste samverka

- Platsens särskilda förutsättningar måste beaktas vid beslut

I samband med framtagandet av underlag ser vi att viktiga frågor kvarstår i strukturen för NRPP:

- **Utvecklingsansvar och systemperspektiv**

En ny struktur ställer krav på tydliggörande kring det regionala utvecklingsansvaret. I den föreslagna centralt styrda modellen hänger frågan om ansvar lös, särskilt gällande hur erfarenheter, resultat och kunskap från genomförda projekt tas tillvara och vidareutvecklas. För att möta komplexa samhällsutmaningar krävs ett stärkt systemperspektiv där ansvar för lärande, implementering och skalning inte faller mellan aktörer och nivåer. Detta inkluderar även hur resultat från insatser systematiskt tas om hand i policyutveckling och integreras i befintliga strategiska områden, så att lärdomar omsätts i långsiktig styrning och prioritering.

- **Platsbaserad arbetsmetodik**

Det finns ett fortsatt behov av att säkerställa utrymme för platsbaserad och lokalt ledd utveckling inom kommande program. Erfarenheter visar att territoriella verktyg som smart specialisering, hållbar urban utveckling och Leader har varit avgörande för att möjliggöra samverkan, överbrygga administrativa gränser och utveckla lösningar utifrån funktionella samband. Dessa arbetssätt och strukturer behöver tas tillvara och vidareutvecklas, snarare än att byggas upp på nytt.

Tematiska områden för Småland och Öarna

I de följande kapitel görs nedslag i fem identifierade tematiska utmaningsområden. Respektive avsnitt inleds med en övergripande bild av de socioekonomiska utmaningarna i Småland och Öarna. Detta följs av en fördjupad bild av respektive regions förutsättningar och eventuella särarter. Avslutningsvis lyfts utmaningarna i en europeisk kontext och följs av en samlad reflektion med förslag till åtgärder. De identifierade utmaningarna har vidare legat till grund för framtagandet av åtgärder, vilka beskrivs i ett kompletterande dokument. Observera att utmaningarna och åtgärderna inte lyfts i någon särskild tågordning eller rangordning.

1. Demografi, kompetens och inkludering

Utmaningsbilden i Småland och Öarna inom området demografi, kompetens och inkludering avser i huvudsak regionernas förmåga att matcha arbetskraft mot arbetsmarknadens behov, hantera arbetskraftsbrist, stärka inkludering, bygga en långsiktigt hållbar kompetensförsörjning samt skapa goda framtidsutsikter för barn och unga.

Identifierade utmaningar

Följande sex utmaningar har identifierats som särskilt betydelsefulla för framtida åtgärder:

- Bristande matchning mellan arbetsmarknadens behov och tillgänglig kompetens
- Otillräcklig inkludering och ojämnt arbetsmarknadsdeltagande
- Bristande omställningsförmåga i arbetskraft och utbildningssystem
- Begränsad samordning och systemförutsättningar påverkar människors möjlighet till deltagande, etablering och inflytande
- Begränsade utvecklingsmöjligheter, demografiska förändringar och utflyttning
- Strukturellt underskott av arbetskraft

Demografi

Den demografiska utvecklingen i Småland och Öarna präglas av en successivt åldrande befolkning, minskad befolkningstillväxt i flera områden samt en ojämn åldersstruktur mellan olika geografier. I många delar av regionen ökar andelen äldre samtidigt som andelen i arbetsför ålder minskar, vilket leder till en växande försörjningskvot där färre ska försörja fler. Detta innebär betydande strukturella utmaningar för såväl offentlig sektor som näringsliv. Efterfrågan på välfärdstjänster, särskilt inom hälso- och sjukvård och omsorg, ökar samtidigt som tillgången till arbetskraft minskar. Utvecklingen ställer därmed höga krav på effektivitet, kompetensförsörjning och nya arbetssätt.

Den åldrande befolkningen påverkar även näringslivets förutsättningar, inte minst genom behovet av generationsväxling i näringslivet och risken för kompetensförluster när erfarna medarbetare lämnar arbetsmarknaden. Samtidigt påverkas regionernas attraktionskraft, då tillgång till arbete, utbildning och service är avgörande för att attrahera och behålla både kompetens och invånare. En minskande och åldrande befolkning riskerar dessutom att dämpa innovationskraften, särskilt i regioner med redan låg andel kunskapsintensiva företag. Förutsättningarna för kompetensförsörjning påverkas även av regionernas attraktivitet som livs- och arbetsplats. Attraktivitet i form av livsmiljöer, offentlig och kommersiell service, kulturutbud samt tillgång till natur- och fritidsmiljöer spelar en viktig roll för regionernas förmåga att

attrahera och behålla kompetens. Detta är särskilt betydelsefullt i landsbygdsområden, öar och mindre arbetsmarknader där utbudet ofta är mer begränsat.

Inom Småland och Öarna finns tydliga skillnader. Gotland utmärker sig genom en stark besöks- och upplevelseprofil och relativt hög attraktionskraft för inflyttning i vissa grupper, samtidigt som många unga väljer att flytta från ön. Gotland är en av de regioner i landet där andelen över 80 år förväntas vara högst år 2030 (Region Gotland, 2021). År 2025 har Kalmar län en genomsnittsålder på 46,2, vilken verkar fortsätta att öka. Det är näst högst i Sverige, varpå högst genomsnittsålder har Gotland om 46,3 år (Region Kalmar län, 2025).

Delar av Kalmar och Kronoberg har större utmaningar kopplade till utflyttning av unga och lägre utbildningsnivåer i vissa kommuner (Region Kalmar län, 2025) (Region Kronoberg, 2025). Jönköpings län har generellt en mer stabil arbetsmarknadsstruktur, vilket bidrar till högre sysselsättningsgrad i flera delar (Region Jönköpings län, 2026). Vid prognoser över arbetsföra personer i ålder 20–66 år i Sverige antas Kalmar län vara det län av Småland och Öarna vars befolkning i arbetsför ålder förväntas att minska mest fram till 2040. Minskningen i Kalmar län väntas bli större bland kvinnor (Region Kalmar län, 2025).

Kompetensförsörjning

Parallellt med de demografiska utmaningarna finns en bristande matchning mellan arbetsmarknadens behov och tillgänglig kompetens. Det finns ett tydligt glapp mellan den kompetens som efterfrågas av näringsliv och offentlig sektor och den kompetens som finns tillgänglig i regionen. Företag och verksamheter har svårt att rekrytera rätt kompetens, samtidigt som delar av befolkningen har en svag etablering på arbetsmarknaden eller saknar efterfrågad utbildning. Detta innebär att regionernas samlade resurser inte tas tillvara fullt ut. Kompetensförsörjning är en genomgående strategisk utmaning för regionerna. Näringslivet, inte minst industrin och de gröna näringarna, är beroende av tillgång till rätt kompetens, samtidigt som välfärdssektorn står inför omfattande rekryteringsbehov. Utbildningssystemets förmåga att möta behoven, liksom möjligheterna till livslångt lärande, är avgörande för regionernas utvecklingskraft (Arbetsförmedlingen, 2025).

Digitalisering, automatisering och AI förändrar både arbetsinnehåll och efterfrågan på kompetens i hela ekonomin. Detta ställer ökade krav på omställningsförmåga och kontinuerlig kompetensutveckling, samtidigt som behovet av digital och teknisk kompetens ökar i både näringsliv och offentlig sektor. Arbetsgivare inom såväl industri som välfärd har redan idag svårt att rekrytera rätt kompetens, och dessa utmaningar förväntas förstärkas framöver (Vinnova, 2021). I detta sammanhang blir även satsningar på STEM (science, technology, engineering and mathematics) särskilt viktiga, då dessa kompetenser utgör en grundförutsättning för både den gröna och digitala omställningen samt för regionernas långsiktiga innovations- och konkurrenskraft.

Eurostat-data visar att andelen sysselsatta i kunskapsintensiva sektorer i många industri-, landsbygds- och ö-regioner ligger under EU-genomsnittet, vilket också speglar situationen i Småland och Öarna. Det innebär en risk för att regionerna får svårare att hävda sig i den globala konkurrensen och att ta tillvara möjligheterna i den gröna och digitala omställningen. Samtidigt riskerar bristande digital kompetens att förstärka utanförskapet på arbetsmarknaden och i samhället i stort, särskilt för grupper med svagare etablering. Samtidigt finns tydliga skillnader mellan länen. Jönköpings län uppvisar generellt en hög sysselsättningsgrad men har samtidigt

en relativt tydlig könssegregering mellan industri- och tjänstesektorer (Region Jönköpings län, 2026). Kronoberg och Kalmar har i flera kommuner större utmaningar kopplade till utbildningsnivå och etablering på arbetsmarknaden, särskilt bland utrikes födda, där sysselsättningsgapet är mer uttalat. Gotland har en mer säsongspräglad arbetsmarknad där tillgången till arbete varierar över året, vilket kan påverka både jämställdhet och etableringsmöjligheter.

För att möta dessa utmaningar krävs ett mer integrerat arbete där utbildning, arbetsliv och regional utveckling samverkar. Att stärka livslångt lärande, förbättra matchningen på arbetsmarknaden och bättre ta tillvara den kompetens som finns i regionen blir avgörande för att säkerställa en hållbar kompetensförsörjning och stärka regionernas långsiktiga konkurrenskraft.

Inkludering

I länens regionala utvecklingsstrategier framgår att tillgången till arbetskraft inte enbart är en fråga om volym, utan också om hur väl hela befolkningens kompetens tas tillvara. Många riskerar att hamna utanför arbetsmarknaden på grund av bristande språkkunskaper, låg digital kompetens, funktionsnedsättning eller bristfällig utbildning. Detta förstärks ytterligare av geografiska skillnader mellan var människor bor och var jobben finns. Att bättre ta tillvara människors olika kompetenser och förmågor innebär möjligheter till högre sysselsättning, bättre hälsa, ökad jämställdhet och en starkare samhällsekonomi. Jämställdhet och mångfald är därmed centrala utvecklingsfrågor för regionernas långsiktiga konkurrenskraft.

I Småland och Öarna finns också betydande utmaningar kopplade till barns och ungas uppväxtvillkor, hälsa och utbildningsresultat. Andelen unga som inte fullföljer gymnasieutbildningen är fortsatt hög i delar av regionen, samtidigt som förekomsten av psykisk ohälsa och nedsatt psykiskt välbefinnande utgör reella folkhälsoproblem. En betydande andel barn och unga upplever ensamhet, stress och nedstämdhet, vilket påverkar både välbefinnande och skolresultat negativt (Folkhälsomyndigheten, 2020). Samtidigt ökar förekomsten av övervikt och obesitas i samtliga län, vilket speglar bredare folkhälsoutmaningar och riskerar att förstärka ojämlikheter i hälsa över tid. Detta gäller särskilt barn och unga i socioekonomiskt utsatta grupper, där hälsoskillnader tenderar att vara större. (Folkhälsomyndigheten, 2024). Detta riskerar att få långsiktiga konsekvenser för individens etablering på arbetsmarknaden och för regionernas kompetensförsörjning.

Utmaningarna börjar ofta tidigt i livet. Skillnader i uppväxtvillkor, socioekonomiska förutsättningar och tillgång till stöd i tidiga åldrar bidrar till ojämlika livschanser som förstärks över tid. Bristande möjligheter att möta barns behov tidigt ökar risken för svårigheter senare i utbildningssystemet och i övergången till arbetslivet. Utmaningsbilden är komplex och varierar mellan olika delar av regionen, men gemensamt är att sociala, geografiska och strukturella skillnader påverkar barns och ungas förutsättningar. Samtidigt präglas området av utmaningar i hur ansvar och insatser är organiserade mellan olika aktörer och nivåer, vilket försvårar möjligheten att hantera sammansatta behov på ett sammanhållet sätt.

I en europeisk och nationell kontext

I ett nationellt perspektiv ligger flera kommuner i regionerna under storstadsregionerna vad gäller andel eftergymnasialt utbildade och inflyttning av unga vuxna. Samtidigt visar europeiska

jämförelser att regioner med liknande struktur (glesa, industribaserade och med stark natur- och kulturprofil, öar och skärgårdar) ofta har liknande utmaningar, men också potential att stärka attraktiviteten genom platsbaserade investeringar i livsmiljöer och upplevelsebaserad ekonomi.

Eurostatdata från 2025 visar att medianåldern i EU fortsätter att öka, och att sedan 2015 har medianåldern ökat med 2,1 år, samt att andelen äldre (65+) växer snabbare än den arbetsföra befolkningen. I många perifera NUTS2-regioner, med förekomst av landsbygder, öar och skärgårdar är utvecklingen mer synlig, vilket liknar situationen i Småland och Öarna. Samtidigt präglas regionerna av ojämlika livsvillkor mellan olika grupper och geografier. Skillnader i utbildningsnivå, etablering på arbetsmarknaden och hälsa har direkt påverkan på individnivå men innebär också konsekvenser för regionernas långsiktiga utvecklingskraft. Flera av regionernas kommuner ligger under riksgenomsnittet vad gäller andel eftergymnasialt utbildade, samtidigt som sysselsättningsgapet mellan inrikes och utrikes födda ofta är större än i storstadsregionerna.

Sverige har samtidigt en relativt hög sysselsättningsgrad i ett europeiskt perspektiv (cirka 83 procent för åldersgruppen 20–64 år, 2024), men skillnader mellan grupper kvarstår. På europeisk nivå visar jämförelser att könsskillnader i sysselsättning i EU uppgår till cirka 10 procentenheter. Som helhet ligger Sverige precis över EU:s målvärde för en jämställd arbetsmarknad, dvs värde om sysselsättningsskillnad på högst 5,6 punkter. I Sverige var det bara Småland och Öarna som inte mötte detta målvärde (Eurostat, 2024), och att sysselsättningsgraden för utrikes födda generellt är lägre än för inrikes födda i majoriteten av medlemsländerna. I regioner med liknande struktur som Småland och Öarna (med förekomst av landsbygder, öar och skärgårdar) är dessa skillnader ofta mer uttalade, särskilt vad gäller könssegregering och integration på arbetsmarknaden.

Reflektion och förslag på åtgärder

Analysen visar att utmaningsbilden i Småland och Öarna inte enbart handlar om demografisk utveckling i sig, utan om regionernas samlade förmåga att hantera strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Det handlar om att matcha arbetskraft mot behov, möta en växande arbetskraftsbrist, stärka inkludering och bygga långsiktigt hållbara system för kompetensförsörjning.

Utmaningarna är i hög grad sammanlänkade. Den demografiska utvecklingen förstärker kompetensförsörjningsbehoven, samtidigt som bristande matchning och ojämlika livsvillkor begränsar möjligheten att fullt ut ta tillvara den kompetens som finns i regionerna. Det riskerar att påverka såväl produktivitet och innovationsförmåga som regionernas långsiktiga konkurrenskraft. Samtidigt visar statistiken att insatser behöver sättas in tidigt i livscykeln. Skillnader i uppväxtvillkor, hälsa och utbildningsresultat riskerar annars att förstärkas över tid och leda till ett mer varaktigt utanförskap. Att stärka jämställda- och jämlika livsvillkor och förbättra möjligheterna till utbildning och etablering på arbetsmarknaden är därmed avgörande för både individers livschanser och regionernas utvecklingskraft.

För att möta dessa utmaningar krävs ett mer sammanhållet och systemorienterat arbetssätt där utbildning, arbetsliv och regional utveckling samverkar. Platsbaserade insatser som tar hänsyn till regionernas olika förutsättningar – särskilt i landsbygder, öar och mindre arbetsmarknader – är centrala för att uppnå effekt. En stärkt kompetensförsörjning och ökad inkludering bidrar inte bara till social hållbarhet utan är också avgörande för att stärka regionernas motståndskraft och

förmåga att hantera framtida omställningar. Att bättre ta tillvara hela befolkningens kompetens och potential är därmed en nyckelfaktor för att säkerställa långsiktig konkurrenskraft, robusthet och utvecklingskraft i Småland och Öarna.

Den centrala utvecklingsfrågan är därför hur dessa styrkor kan vidareutvecklas genom att:

Åtgärder: *Demografi, kompetens och inkludering*

- 1.1 Förbättra kompetensförsörjningen och minska könssegregering
- 1.2 Ökad inkludering och deltagande på arbetsmarknaden
- 1.3 Stärkt omställningsförmåga och digital kompetens
- 1.4 Förbättra kompetensförsörjningen och minska könssegregeringen genom samordnade, systembaserade och tidiga insatser
- 1.5 Främja attraktiva livsmiljöer i landsbygder för att möta demografiska utmaningar och stärka kvarboende och inflyttning
- 1.6 Attrahera arbetskraft till landsbygder

2. Tillgänglighet, mobilitet och territoriell sammanhållning

Inom detta tematiska område framgår att Småland och Öarna präglas av relativt bristande förutsättningar av tillgänglighet, transport- och digital infrastruktur samt ett starkt bilberoende och strukturella hinder för boende, inflyttning och kompetensförsörjning, vilket förstärker ojämlika livsvillkor mellan grupper och geografier. Samtidigt innebär bristande samordning mellan styrnivåer och beroenden av transport-, energi- och försörjningssystem – särskilt utifrån Gotlands ö-läge – ökade sårbarheter för både samhällsfunktioner och regional utveckling.

Identifierade utmaningar

Följande sju utmaningar har identifierats som särskilt betydelsefulla för framtida åtgärder

- Begränsad tillgänglighet och mobilitet, där kapacitetsbrister och svaga kopplingar inom och mellan regioner begränsar arbetsmarknad, delaktighet och regional utveckling
- Ett starkt bilberoende och ojämlik tillgång till mobilitet, särskilt i landsbygdsområden
- Skillnader i digital tillgång och kvarstående brister i robust digital infrastruktur
- Strukturella hinder för boende, inflyttning och kompetensförsörjning
- Skillnader i hälsa, livsvillkor och utvecklingsmöjligheter mellan olika grupper och geografier
- Utmaningar i samordning och genomförande mellan lokal, regional och nationell nivå kopplat till samhällsplanering och samordning
- Sårbarheter kopplade till beroendet av transport-, energi- och försörjningssystem, särskilt tydliga i Gotlands ö-läge

Mobilitet & Tillgänglighet

Detta avsnitt belyser hur invånare och företag i vardagen kan nå arbete, service och välfärdstjänster, samt vilka geografiska skillnader som finns i denna tillgänglighet. I Småland och Öarna finns det tydliga skillnader i tillgång till arbete, service och välfärdstjänster mellan olika geografier. Tillgång till grundläggande service är en viktig faktor för livskvalitet och attraktivitet i ett område. När avståndet till dagligvarubutiker med fullsortiment är kort ökar möjligheten för invånare att enkelt få tillgång till varor och tjänster, vilket stärker både boende och lokal ekonomi. Genom att följa medelavståndet till närmaste butik kan vi bedöma hur väl servicen är fördelad i länet och var insatser kan behövas för att minska sårbarhet och öka tillgänglighet. År 2025 var medelavståndet på Gotland 3 620 meter, vilket var det längsta medelavståndet i Sverige. Kronoberg, Kalmar län och Jönköpings län hade också längre medelavstånd än i riket där medelavståndet var 1 790 meter.

Dessa skillnader påverkar människors livsvillkor, hälsa och utvecklingsmöjligheter, vilket i sin tur har betydelse för både individers livschanser och regionernas långsiktiga utvecklingskraft (Region Kronoberg, 2026). Tillgången till tjänster såsom hälso- och sjukvård, barnomsorg och omsorg varierar inom regionerna, vilket riskerar att förstärka skillnader i hälsa och välbefinnande. Lokalt aktörskap och civilsamhällets engagemang utgör viktiga resurser, särskilt i landsbygder, för att omsätta strategier i praktiken (Tillväxtverket, 2024).

Transportinfrastrukturen är central för regionernas funktion och utveckling. Den påverkar inte bara klimatet utan också arbetsmarknadens funktion, kompetensförsörjning och näringslivets konkurrenskraft. I Kronoberg och Jönköpings län präglas arbetsmarknaderna av arbetspendling,

där en stor andel av de sysselsatta pendlar in till regionerna för arbete. Detta är mest framträdande för Kronoberg, med ca 15 % inpendling 2021 (SCB, 2021). Transportfattigdom beskriver situationer där individer eller hushåll har begränsade möjligheter att genomföra nödvändiga resor till arbete, utbildning, service och sociala sammanhang. Det kan bero på en kombination av låga inkomster, bristande tillgång till transportalternativ, långa avstånd eller individuella förutsättningar. I Småland och Öarna är frågan särskilt relevant, då stora geografiska avstånd, en hög andel landsbygd och ett begränsat utbud av kollektivtrafik i vissa områden påverkar tillgängligheten. Ett högt beroende av bil kan samtidigt innebära sårbarhet för hushåll med begränsade ekonomiska resurser eller utan tillgång till bil.

Resandet i området domineras av bil. I många kommuner sker majoriteten av arbetspendlingen med bil, medan kollektivtrafikens andel ofta ligger runt 10 procent utanför de större stråken (Region Kalmar län, 2021) (Region Jönköpings län, 2025) (Region Kronoberg, 2025). Detta förstärker beroendet av väginfrastruktur och drivmedel, och innebär samtidigt utmaningar ur ett klimat- och jämlikhetsperspektiv. I detta ligger också behovet av att i högre grad inkludera både äldres och ungas behov och perspektiv i transportplanering och samhällsutveckling. Dagens transportsystem är i stor utsträckning utformat utifrån en norm av arbetsföra vuxna med tillgång till bil och digitala verktyg, vilket riskerar att marginalisera andra grupper. För att motverka detta krävs mer inkluderande planeringsprocesser, anpassade mobilitetslösningar och en ökad medvetenhet om hur digitalisering kan både möjliggöra och begränsa tillgången till transport och delaktighet. Att uppmärksamma skillnader i tillgänglighet mellan olika grupper och geografier är centralt för att stärka människors möjligheter att delta i arbetsliv och samhälle, och för att utveckla mer inkluderande och hållbara mobilitetslösningar (Trafikanalys, 2025). Samtidigt finns flera isolerade, tätortsbaserade arbetsmarknader, vilket skapar sårbarhet i lokala geografier.

På Gotland är möjligheten till arbetspendling till andra arbetsmarknader mycket begränsad till följd av ö-läget. Överfartstid, turtäthet och tillförlitlighet i färje- och flygtrafik är avgörande för en fungerande vardag och för försörjningsberedskap, då störningar snabbt kan påverka tillgången till varor, drivmedel och samhällsviktiga funktioner. Gotland är nationellt ledande när det gäller antal aktiva bilar per invånare. Samtidigt är andelen korta bilresor hög, där bilen ofta används även för resor under tre kilometer. Utnyttjandet av både kollektivtrafik och cykelinfrastruktur är däremot lågt. En förklaring är Gotlands karaktär av glesbygd, där bilen har en naturlig roll i vardagen. Samtidigt finns ett fortsatt behov av att utveckla gång-, cykel- och kollektivtrafiken för att göra dessa till mer attraktiva och konkurrenskraftiga alternativ (Region Gotland, 2026).

I en uppföljning som Trafikanalys gjort framgår att tillgängligheten i transportsystemet utvecklas ojämnt mellan olika geografier, där områden med redan god tillgång till transporter stärks mest, medan områden med svagare tillgänglighet riskerar att halka efter. Samtidigt har transportsystemets övergripande användbarhet för individer inte förbättrats i någon större utsträckning över tid. Den digitala tillgängligheten ökar, men kan inte fullt ut kompensera för brister i fysisk tillgänglighet (Trafikanalys, 2026).

Då digital tillgänglighet utgör ett allt viktigare komplement till fysisk tillgänglighet, ökar behovet av den där fysiska tillgängligheten brister. I flera kommuner i Småland och Öarna har över 95 procent av andelen hushåll och arbetsställen som har, eller fått erbjudande om, en anslutning om 1 Gbit/s. Men det kvarstår vissa kommuner i Kronoberg och Kalmar län som inte har och därmed har kommunerna en lägre andel (80–95%) som är anslutna. Tillgången till högkapacitetsnät och stabil mobiluppkoppling är fortsatt ojämnt fördelad mellan tätorter och

landsbygder (PTS, 2024). Detta påverkar möjligheterna till distansarbete, företagande och tillgång till digital service, och innebär att digital infrastruktur fortsatt är en central utvecklingsfråga för regionernas attraktivitet och funktion. Samtidigt kvarstår strukturella hinder, exempelvis kopplade till det finansiella systemet, där svårigheter att få lån till bostäder kan begränsa inflyttning och lokal utveckling i glesa områden (Boverket, 2025). En annan problematik med boende återfinns i de delar av regionen som har en hög andel fritidsboende, inte minst Öland och Gotland, där de fastboende inte kan konkurrera med fastlänningar som köper hus för fritidsboende. Social hållbarhet och människors välbefinnande är centrala dimensioner, där skillnader mellan grupper och geografier – exempelvis ungas psykiska hälsa i vissa landsbygdsområden – påverkar regionernas långsiktiga utvecklingskraft. För att möta dessa komplexa samhällsutmaningar krävs ett fungerande samspel mellan lokal, kommunal, regional och nationell nivå. Lokala utvecklingsplaner, gemensamma processer och tydliga kopplingar mellan nivåerna kan fungera som broar mellan lokal kunskap och regional styrning.

Det finns sammanfattningsvis ett behov av förstärkta och mer träffsäkra stödstrukturer och stöd för landsbygdsområden inom mobilitet och tillgänglighet, där både investeringar och drift av hållbara mobilitetslösningar samt utveckling av intermodala lösningar och effektiva bytespunkter mellan olika trafikslag kan utvecklas. Utan sådana förutsättningar riskerar omställningen av transportsystemet att gå långsammare i dessa delar av landet, vilket kan förstärka såväl geografiska ojämlikheter som svårigheter att nå nationella klimatmål.

Territoriell sammanhållning

Under detta avsnitt fokuserar vi på hur transportsystem och infrastruktur binder samman regionerna funktionellt, samt dess betydelse för robusthet, flöden och regional utvecklingskraft. Småland och Öarna har flera viktiga knutpunkter i södra Sverige kopplat till järnväg, hamnar och flygplatser, vilket skapar goda förutsättningar för logistik, handel och etablering av företag. Därmed finns goda förutsättningar för pilottester av innovationslösningar och ny teknik inom infrastruktur och mobilitet. Samtidigt finns brister i kapacitet och sammanlänkning, både inom länen och i kopplingar till angränsande regioner.

Vägtransporter dominerar godstransporterna i Sverige och står för drygt hälften av det totala godstransportarbetet, medan järnväg och sjöfart står för mindre andelar. Detta innebär att transportsystemet i hög grad är beroende av vägtrafik, vilket gör det känsligt för störningar såsom brist på drivmedel, avbrott i leveranskedjor eller störningar i infrastrukturen. Beroendet av vägtransporter är dessutom relativt stabilt över tid, vilket pekar på en strukturell sårbarhet i systemet (Trafikanalys, 2025). För regioner som Småland och Öarna, med stora geografiska avstånd och i vissa fall begränsade alternativa transportlösningar, förstärks denna sårbarhet ytterligare. Detta gäller särskilt Gotland, där försörjningen i stor utsträckning är beroende av fungerande färje- och flygtransporter. Sammantaget understryker detta behov av ett robust och diversifierat transportsystem som kan hantera störningar och samtidigt upprätthålla grundläggande funktioner i samhälle och näringsliv.

För att hantera dessa utmaningar krävs ett fungerande samspel mellan lokal, kommunal, regional och nationell nivå. Lokalt aktörskap och civilsamhällets engagemang utgör viktiga resurser, särskilt i landsbygder, för att omsätta strategier i praktiken. Samordning mellan nivåer behövs också för att stärka kontinuitetshantering och försörjningsberedskap, där beroenden

mellan transporter, energi, livsmedel och digital infrastruktur behöver hanteras i ett sammanhang.

I en europeisk och nationell kontext

Ur ett europeiskt perspektiv visar Eurostat att tillgänglighet och territoriell sammanhållning är en central utmaning i glesa regioner. Regioner med låg befolkningstäthet har generellt längre restider till arbetsmarknadscentrum och lägre tillgång till kollektivtrafik. Samtidigt har digital tillgång blivit en allt viktigare faktor. Ur ett europeiskt perspektiv visar data på NUTS2-nivå att regioner med låg befolkningstäthet generellt har längre genomsnittliga restider till större urbana centra och lägre tillgång till kollektivtrafik. I många sådana regioner sker majoriteten av arbetspendlingen med bil, vilket är jämförbart med situationen i Småland och Öarna. Detta förstärker beroendet av vägtransporter och tillgång till drivmedel, men innebär också utmaningar ur ett klimat-, jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv.

Enligt Eurostat har digital tillgång förbättrats kraftigt i EU, där över 90 procent av hushållen hade tillgång till snabbt bredband 2023. Trots detta kvarstår skillnader mellan urbana och rurala regioner, där tillgång till högkapacitetsnät fortfarande är lägre i glesa områden. Digitaliseringen bidrar också till förändrade mobilitetsmönster, genom ökat distansarbete och digitala tjänster. Detta har potential att minska behovet av fysiska transporter, men ställer ökade krav på robust digital infrastruktur, digital kompetens samt attraktiva boendemiljöer i hela regionen. Samtidigt kvarstår ett tydligt beroende av kritisk energi- och transportinfrastruktur, där fossila bränslen fortfarande spelar en stor roll och där omställning och beredskap behöver hanteras parallellt. Därtill visar europeiska jämförelser att regioner som lyckas kombinera fysisk och digital tillgänglighet, stärkt lokalt aktörskap och fungerande samspel mellan nivåer kan förbättra arbetsmarknadsintegration, attraktivitet och konkurrenskraft.

Reflektion och förslag på åtgärder

Sammantaget visar analysen att framtidens tillgänglighet i Småland och Öarna i hög grad kommer att bero på en kombination av stärkt fysisk infrastruktur, utbyggd digital konnektivitet och utvecklade mobilitetslösningar. Detta behöver ske i samspel med social hållbarhet, stärkt inkludering och lokala utvecklingskrafter för att bidra till ökad konkurrenskraft, motståndskraft och territoriell sammanhållning.

Utmaningarna är i stor utsträckning strukturella och geografiskt betingade, vilket innebär att generella lösningar riskerar att få begränsad effekt. I stället krävs platsbaserade och samordnade insatser som tar hänsyn till regionernas olika förutsättningar, inte minst vad gäller landsbygder, öar, skärgårdar och mindre arbetsmarknader. Samtidigt blir förmågan att hantera beroenden mellan transportsystem, energiförsörjning, digital infrastruktur och samhällsviktiga tjänster alltmer central, särskilt i ljuset av ökade krav på beredskap och robusthet. Att stärka dessa system i ett sammanhållet perspektiv är avgörande för att minska sårbarheter och säkerställa kontinuitet i såväl vardag som kris. En utvecklad samverkan mellan lokal, regional, nationell och europeisk nivå är därmed en förutsättning för att omsätta strategiska mål i praktiken och säkerställa att investeringar i tillgänglighet och mobilitet bidrar till långsiktig hållbar utveckling i hela området. Den centrala utvecklingsfrågan är därför hur dessa styrkor kan vidareutvecklas genom:

Åtgärder: *Tillgänglighet, mobilitet och territoriell sammanhållning*

- 2.1 Stärka förutsättningarna för tillgänglighet och mobilitet för att minska kapacitetsbrister och förbättra kopplingar inom och mellan regioner
- 2.2 Stärka tillgången till hållbara transporter och mobilitetslösningar, särskilt på landsbygder
- 2.3 Bygga ut och stärka den digitala infrastrukturen i områden med bristande uppkoppling
- 2.4 Motverka strukturella hinder för boende och inflyttning
- 2.5 Minska skillnader i hälsa och välbefinnande mellan grupper och geografier genom riktade insatser
- 2.6 Stärka samverkan och effektiviteten i flernivåstyrning mellan olika aktörer och nivåer
- 2.7 Förbättra tillgängligheten till och från Gotland samt minska sårbarheten kopplad till ö-läget

3. Näringsliv, innovation och konkurrenskraft

I kapitlet redogörs för identifierade utmaningar inom området näringsliv, innovation och konkurrenskraft. Utmaningarna handlar i hög grad om att stärka förnyelseförmåga och innovationskapacitet, att förflytta näringslivet mot högre kunskapsinnehåll, hållbarhet och ökat värdeskapande. Sammantaget belyser kapitlet hur näringslivets struktur, innovationssystemens funktion och företagens utvecklingsförutsättningar påverkar regionernas långsiktiga konkurrenskraft.

Identifierade utmaningar

Följande sex utmaningar har identifierats som särskilt betydelsefulla för framtida åtgärder:

- Begränsad tillgång till kapital och riskfinansiering i tidiga skeden
- Svag koppling till forskning, innovation och testmiljöer och otillräcklig utvecklingskapacitet hos små- och medelstora företag begränsar förmågan att växa, internationaliseras och anpassa sig till konjunktur- och strukturförändringar
- Begränsad diversifiering och branschbredd ökar sårbarheten för störningar och minskar regional attraktionskraft
- Låg förädlingsgrad i ett råvaru- och produktionsbaserat näringsliv med otillräcklig omställningstakt
- Begränsningar gällande kompetens och kapacitet kopplat till smart specialisering
- Låg andel kunskapsintensiva företag och en låg utbildningsnivå generellt

Näringsliv

Näringslivet i Småland och Öarna präglas av en stark industriell tradition och en hög andel mikro-, små och medelstora företag. Enligt Tillväxtverkets och SCB:s regionala företagsstatistik utgör små och medelstora företag (SMF) över 99 procent av alla företag i samtliga svenska regioner, och i Smålandslänen är företagsstrukturen dessutom tydligt småföretagsdominerad med en stor andel mikroföretag. Strukturen skapar flexibilitet och entreprenörskap, men förstärker samtidigt flera av de identifierade utmaningarna, särskilt vad gäller begränsad FoU-kapacitet, kapitaltillgång och möjligheter till tillväxt. Det finns flera stora världsledande företag i regionerna som kan driva innovation men en sårbarhet är att de ofta är utlandsägda.

En central strukturell egenskap är att näringslivet i hög grad är baserat på traditionella och råvarunära branscher, såsom skog, trä, livsmedel och tillverkningsindustri. Dessa sektorer har stark regional förankring men kännetecknas generellt av en relativt låg förädlingsgrad och en lägre andel kunskapsintensiva företag jämfört med storstadsregioner. Detta innebär att en betydande del av värdeskapandet sker i tidigare led av värdekedjan, vilket begränsar produktivitet, innovationshöjd och konkurrenskraft. Samtidigt innebär den starka industriella basen en betydande potential. För att möta utmaningarna krävs dock en omställning där traditionella näringar i högre grad integrerar grön omställning och digitalisering, vilket är avgörande för att öka förädlingsvärdet, stärka innovationsförmågan och utveckla nya affärsmodeller.

Tillverkningsindustrin, tillsammans med den gröna näringen och besöksnäringen, utgör centrala delar av arbetsmarknaden och konkurrenskraften. Det finns tydliga styrkeområden kopplade till skog och trä, livsmedel, besöksnäring och framväxande områden som e-hälsa och digitala tjänster. Dessa prioriteringar återfinns i regionernas strategier för smart specialisering (S3).

Styrkeområden stöds av regional statistik över sysselsättning och företagsstruktur, där exempelvis skogs- och träbaserade näringar samt livsmedelsproduktion har en större relativ betydelse än i riket som helhet i flera av länen (regionernas S3, SCB regional näringsgrensstatistik). Dessa näringsgrenar bygger i stor utsträckning på regionala resurser, kompetenser och etablerade samarbeten mellan näringsliv, offentlig sektor och akademi. Strukturen innebär betydande styrkor i form av entreprenörskap, flexibilitet och resurseffektivitet. Samtidigt innebär dominansen av mindre företag att många verksamheter har begränsade resurser för forskning, utveckling och internationell expansion.

Småland och öarna uppvisar en låg andel sysselsatta i kunskapsintensiva tjänster jämfört med riksgenomsnittet. Data från Eurostat visar att under 2025 uppgick andelen sysselsatta i kunskapsintensiva tjänster i Sverige till 6,9 procent. I Småland och Öarna låg motsvarande lägre med 3,2 procent. Skillnaderna speglar regionernas näringslivsstruktur, där tillverkningsindustrin har en stark ställning och där de mest kunskapsintensiva tjänstenäringarna är mindre omfattande än i storstadsregionerna.

Besöksnäringen utgör en viktig del av regionernas näringsliv. Tillväxtverkets nya regionala turismräkenskaper visar att Gotland 2022 hade den tredje högsta turismandelen av ekonomin bland länen, motsvarande 2,9 procent av BRP. Kalmar län är en av landets största besöksregioner utanför storstadsregionerna, särskilt sommartid, och Tillväxtverkets data visar att Borgholms kommun hade Sveriges högsta turismandel av ekonomin 2022, 11,3 procent av BRP. Jönköping och Kronoberg har i jämförelse en mer diversifierad struktur där besöksnäringen spelar en mindre, men växande roll. I ett europeiskt sammanhang visar data att turismens betydelse är särskilt hög i regioner med starka natur- och kulturvärden, där den kan utgöra en viktig drivkraft för regional utveckling men också innebära en sårbarhet för konjunkturförändringar och externa händelser. Som ett tydligt exempel utgör färjeförbindelsen till fastlandet – som huvudvägen för de flesta resor och transporter till och från Gotland – en yttre avgörande faktor för öns tillgänglighet och därmed också för näringslivet på ön.

Även kulturella och kreativa branscher bidrar till innovation, platsutveckling och regional attraktionskraft, samtidigt som de ofta kännetecknas av småskalighet och begränsad tillgång till kapital och stödstrukturer. I jämförelse med större urbana regioner i Europa är dessa sektorer mindre utvecklade i Småland och Öarna, men de utgör samtidigt en viktig potential för diversifiering och stärkt attraktivitet.

Innovation och konkurrenskraft

Regionernas innovationssystem präglas av tillämpad innovation och nära koppling till produktion, men samtidigt av strukturella svagheter som relaterar direkt till de identifierade utmaningarna. En central utmaning är den svaga kopplingen mellan näringsliv, akademi och forskningsmiljöer. Detta begränsar kunskapsöverföring, tillgång till forskningsbaserad innovation samt utvecklingen av avancerade produkter och tjänster. Bristen på test- och demonstrationsmiljöer i regionerna förstärker denna problematik och gör det svårare för företag att utveckla, verifiera och skala upp innovationer. Små och medelstora företags begränsade resurser innebär samtidigt att investeringarna i forskning och utveckling är låga. Detta påverkar direkt innovationskapaciteten och förmågan att ställa om till mer kunskapsintensiv och hållbar produktion. Samtidigt är Småland och Öarna en del av ett större funktionellt innovationssystem där regionens styrkor kompletterar andra regioners kapacitet inom forskning, testning och kommersialisering. För regioner med en småföretagsdominerad struktur är tillgången till sådana

kompletterande resurser avgörande. Utvecklingen av starka interregionala innovations- och värdekedjesystem är därför en förutsättning för att fullt ut kunna ta tillvara regionens potential.

Företagen i Småland och Öarna är ofta integrerade i nationella och europeiska värdekedjor som underleverantörer, komponenttillverkare, legotillverkare eller specialiserade producenter. Det innebär att en betydande del av det regionala värdeskapandet sker i tidigare eller mellanliggande led av produktionen snarare än i slutmontering eller slutkundsled. Denna position kan vara en styrka genom att företagen blir flexibla, specialiserade och nära knutna till större industriella system. Å andra sidan gör positionen också näringslivet känsligt för förändringar i efterfrågan, insatsvarupriser, logistik, tullar, regelverk och investeringsbeslut som fattas utanför regionen. Detta förstärker utmaningarna kopplade till låg kunskapsintensitet och begränsad FoU, samt behovet av att stärka företagens förmåga att ta större och mer värdeskapande roller i värdekedjorna. En sådan förflyttning kräver dock investeringar i innovation, kompetens, digitalisering och hållbar produktion. Genom att koppla samman produktionsnära miljöer i Småland och Öarna med forskningsintensiva och innovationsledande miljöer i andra delar av Sverige och Europa kan mer sammanhängande innovationskedjor etableras – från forskning och utveckling till test, demonstration och marknadsintroduktion. Detta är särskilt viktigt i en europeisk kontext där konkurrenskraft i ökande grad bygger på förmågan att organisera och integrera värdekedjor över regionala och nationella gränser. Denna typ av samverkansbaserade innovationssystem lyfts även fram i EU:s sammanhållningspolitik och i Regional Innovation Scoreboard, där Småland med Öarna beskrivs som den enda svenska NUTS2-region som hade en minskande innovationsutveckling mellan åren 2018-2025. Samtidigt innebär dominansen av mindre företag att många verksamheter har begränsade resurser för forskning, utveckling och internationell expansion. (Innovation, 2025).

Sverige som en liten öppen ekonomi är mycket utrikeshandelsberoende, där Småland och Öarna som en industriellt stark region med många små och medelstora företag, särskilt inom trä- och skogsindustri, tillverkningsindustri, möbel- och designindustri, livsmedel och glasregioner som bidrar till Sveriges överskott i handelsbalansen. Exporten i Småland och Öarna är dock sårbar och starkt beroende av lösningar på de utmaningar som tagits upp tidigare i avsnittet annars riskerar konkurrenskraften att försämrats i jämförelse med både högteknologiska och lågkostnadsregioner i Europa.

Kompetensförsörjningen är en genomgående utmaning i regionens näringsliv och påverkar samtliga identifierade problemområden. Företag inom såväl industri som tjänstesektor rapporterar svårigheter att rekrytera rätt kompetens, särskilt inom tekniska, digitala och kunskapsintensiva områden. Den relativt låga utbildningsnivån och den låga andelen kunskapsintensiva företag förstärker varandra och bidrar till att begränsa regionens innovationskapacitet. Samtidigt innebär den könsuppdelade arbetsmarknaden att tillgänglig kompetens inte utnyttjas fullt ut, vilket ytterligare försvårar kompetensförsörjningen. Förmågan att attrahera, utveckla och behålla kompetens är därmed en nyckelfaktor för att stärka såväl näringslivets konkurrenskraft som innovationssystemens funktion. Detta innefattar också behov av att attrahera och ta emot internationell kompetens i näringslivet för att stärka den europeiska uppkopplingen.

Kapitalförsörjningen utgör ytterligare en systemutmaning. Förutom begränsad tillgång till riskkapital i tidiga skeden finns tydliga finansieringsgap i övergången till expansionsfaser. Detta hämmar särskilt företag med potential att bidra till strukturomvandling, exempelvis inom digitalisering och grön omställning. Särskilt tydligt är glapp i övergångarna mellan olika

finansieringsfaser – från tidiga verifierings- och såddskeden till expansion och kommersialisering.

För Sverige som helhet bedömer EU-kommissionens landrapport att tillgången till finansiering i grunden är god, men just därför blir den regionala och företagsnära dimensionen viktig. I produktionsnära regioner med många mindre tjänste- och industriföretag, start-ups och scale-ups kan glapp mellan tidig riskfinansiering, expansion och traditionell bankfinansiering få tydliga tillväxteffekter. Efter flera års arbete med riskkapital inom Småland och Öarna beskriver Almi Invest att tillgången till riskkapital i tidiga skeden är begränsad, och i nästa steg uppstår ofta ett finansieringsgap i övergången från riskkapital till mer traditionell bankfinansiering. Detta påverkar särskilt start- och scale up-företag med kapital- och kunskapsintensiva affärsmodeller eller längre tid till lönsamhet. Små och medelstora företags begränsade säkerheter och historik försvårar tillgången till lån, särskilt tydligt för företag på små orter eller i landsbygdsområden, där värdet på realsäkerheter är mycket lågt och möjligheten till nyinvesteringar försvåras. Detta kan i sin tur hämma tillväxt, exportmognad och internationalisering.

Utmaningarna handlar inte bara om att stärka enskilda företag, utan också om otillräcklig systemintegration där systemet som helhet inte hänger ihop fullt ut. Innovationssystemen i regionerna är i grunden välutvecklade men fragmenterade. Av regionernas regionala utvecklingsstrategier framgår att det finns ett begränsat utbud av företagsfrämjande aktörer, kluster, inkubatorer och offentliga stöd. De behöver ökad samordning mellan sig och deras arbete behöver stärkas. Koppling saknas mellan utbildningssystem och näringsliv, mellan forskning och företag, finansiering och innovation samt mellan regional, nationell och europeisk nivå i flera fall.

I en europeisk och nationell kontext

Ur ett europeiskt perspektiv utgör Småland och Öarna en produktions- och exportorienterad industriregion, där en relativt hög andel av de sysselsatta arbetar inom tillverkningsindustrin jämfört med EU-genomsnittet. Detta skiljer sig från många västeuropeiska regioner där industrisysselsättningen generellt är lägre och där ekonomin i högre grad är kunskaps- och tjänsteintensiv. Samtidigt kännetecknas regionen av en exportorienterad industribas, vilket även återspeglas i Sveriges nationella handelsstatistik där industrivaror dominerar exporten. Detta placerar regionen i kategorin produktions- och exportorienterade industriregioner i Europa, snarare än kunskapsintensiva storstadsregioner.

Regionerna i Småland och Öarna följer samtidigt ett bredare europeiskt mönster där små och medelstora företag dominerar näringslivet. Innovationsförmågan finns i de stora företagen i regionerna. När det gäller innovation klassificeras Småland och Öarna i Regional Innovation Scoreboard 2025 som en så kallad *Strong innovator*, med ett innovationsindex på 121.2. av åtta NUTS2-regioner i Sverige är det näst lägst, men det ligger över EU-genomsnittet som var på 112.6. Regionen ligger därmed över EU-genomsnittet men under de mest forskningsintensiva regionerna i Sverige och Europa (Eurostat, 2025). Detta speglar en struktur där styrkorna främst återfinns i tillämpad innovation, industriell samverkan och specialisering, snarare än i hög forskningsintensitet och patentproduktion. EU:s sammanhållningspolitik och smart specialisering (S3) lyfter just denna typ av regionala styrkor som centrala för Europas samlade konkurrenskraft.

Besöksnäringens betydelse utgör ytterligare ett gemensamt europeiskt mönster. Eurostats analyser visar att turismens betydelse och säsongsvariation är särskilt hög i kust- och

destinationsregioner, vilket är relevant för både Gotland och kustnära delar av Kalmar län. Detta innebär att besöksnäringen kan fungera som en viktig drivkraft för regional utveckling, men också medföra sårbarhet vid konjunkturförändringar, transportstörningar eller andra externa chocker. I ett nationellt perspektiv är besöksnäringen generellt mer betydelsefull i kust- och destinationsregioner än i inlandslän, vilket återspeglas i skillnader i omsättning och sysselsättning.

I ett nationellt perspektiv präglas Sveriges ekonomi av en stark koncentration av forskning, kapital och kunskapsintensiva verksamheter till storstadsregionerna. Detta innebär att regioner som Småland och Öarna i högre grad konkurrerar genom specialiserad produktion, industriell kompetens och integration i nationella och europeiska värdekedjor snarare än genom hög forskningsintensitet.

Sammantaget innebär detta att Småland och Öarnas konkurrenskraft i ett europeiskt sammanhang i hög grad bygger på förmågan att kombinera industriell specialisering och tjänsteutveckling med innovationsförmåga, stärkt tillgång till kapital och ökad integration i nationella och europeiska värdekedjor av varor och tjänster.

Reflektion och förslag på åtgärder

Sammantaget visar jämförelser på europeisk och nationell nivå att Småland och Öarna delar många strukturella förutsättningar med andra produktionsnära regioner i Europa. Dessa regioner har ofta starka industriella traditioner och hög specialisering, men möter samtidigt utmaningar kopplade till innovationskapacitet, kapitalförsörjning och kompetens. Utmaningarna är i stor utsträckning systemiska och kräver samordnade insatser som stärker både företag och de stödstrukturer som omger dem. Samtidigt finns en betydande potential att stärka konkurrenskraften genom riktade investeringar i innovation, samverkan och utveckling av regionala styrkeområden i ett europeiskt sammanhang.

Regionerna har tydliga styrkor i form av specialisering, entreprenörskap och produktionsnära innovation, men möter samtidigt strukturella utmaningar kopplade till småföretagsdominans, begränsad FoU-kapacitet och finansieringsgap. För att stärka konkurrenskraften krävs därför ett långsiktigt arbete med att utveckla innovationssystemens funktionalitet, öka tillgången till kapital genom hela företagens utvecklingskedja och stärka kopplingarna till nationella och europeiska värdekedjor. En sådan utveckling bidrar inte bara till ökad konkurrenskraft utan också till stärkt motståndskraft och omställningsförmåga i regionernas näringsliv. Samtidigt finns betydande styrkor i form av industriell kompetens, entreprenörskap och produktionsnära innovation.

Åtgärder: *Näringsliv, innovation och konkurrenskraft*

- 3.1 Stärka möjligheten till kapitalförsörjning och FoU-kapacitet i små och medelstora företag
- 3.2 Stärka och koppla samman näringsliv, akademi och innovationsmiljöer
- 3.3 Främja ett mer diversifierat näringsliv och fler kunskapsintensiva företag
- 3.4 Stärkt konkurrenskraft för SMF, stärkt tillväxtkapacitet, ökad internationaliseringsgrad och större motståndskraft för konjunktur- och strukturförändringar.
- 3.5 Utveckla färdigheter för smart specialisering och kapacitet för specialisering
- 3.6 Stärka näringslivsstrukturen i SMÖ och öka andel kunskapsintensiva företag

4. Klimatomställning, energi och naturresurser

I detta kapitel beskrivs utmaningarna inom det tematiska området klimatomställning, energi och resurser. Fokus ligger på regionernas förutsättningar att genomföra den gröna omställningen, hantera kapacitetsbrister i energisystemet, ställa om transport- och industristrukturer samt utveckla en mer resurseffektiv och cirkulär ekonomi. Kapitlet belyser även behovet av klimatanpassning, hållbar mark- och vattenanvändning samt de målkonflikter och avvägningar som uppstår i omställningen mellan olika samhällsintressen.

Identifierade utmaningar

Följande sex utmaningar har identifierats som särskilt betydelsefulla för framtida åtgärder

- Kapacitetsbrist i elsystemet och behov av ökad elproduktion, flexibilitet och nätkapacitet för att möjliggöra elektrifiering (systemkapacitet)
- Höga utsläpp i industriella och transportintensiva strukturer (omställning i användarsektorerna)
- Brister i klimatanpassning kopplat till vattenbrist, skyfall, översvämning, kustpåverkan, skog och extremväder
- Brister kopplat till mark- och vattenanvändning som beaktar biologisk mångfald, ekosystemtjänster och miljökvalitetsnormer
- Låg resurseffektivitet och utveckling av cirkulära materialflöden i industri, byggande och bioekonomi
- Målkonflikter och avvägningar mellan elutbyggnad, industriell expansion, naturvärden, lokalisering och sociala värden

Klimatomställning

Småland och Öarna har i grunden goda förutsättningar att bidra till den gröna omställningen genom sina naturresurser, sin industriella bas och sina möjligheter inom bioekonomi, elförsörjning och förnybar energi. Andelen förnybar energi är mycket hög i ett nationellt perspektiv. Kalmar län och Kronobergs län har elsystem där stor andel av den regionala energianvändningen baseras på förnybara källor, främst bioenergi och vindkraft (Energimyndigheten, 2026) men det kvarstår mycket innan samtliga regioner uppnår sina klimat och energimål. Förutsättningarna ser mycket olika ut mellan länen och utmaningarna är i hög grad platsbundna. Omställningen behöver samtidigt genomföras på ett sätt som stärker regionernas beredskap och motståndskraft, eftersom el-, transport- och resurssystem är avgörande både för konkurrenskraft och förmågan att hantera störningar. Detta berörs under nästa temaområde [5. Robusthet och motståndskraft](#). Att öka andelen förnybar energi ligger i linje med såväl EU:s gröna giv och Fit for 55 som Sveriges mål om nettonollutsläpp till 2045, där elektrifiering, energieffektivisering och cirkulära materialflöden är centrala delar av omställningen.

Klimatanpassning i Småland och Öarna handlar i allt större utsträckning om att hantera ökade variationer snarare än gradvisa förändringar. I sydöstra Sverige, särskilt i Kalmar län och på Gotland, har återkommande perioder av torka och låga grundvattennivåer blivit ett strukturellt

inslag, vilket påverkar både vattenförsörjning och jordbrukets produktionsförutsättningar (SMHI, 2024). Samtidigt ökar frekvensen av intensiva regn och skyfall, vilket ställer krav på robust dagvattenhantering, infrastruktur och bebyggelseplanering. Den ökade risken för översvämningar, ras och skred kan även innebära att föroreningar från förorenad mark och gamla deponier kan spridas.

Klimatets förändringar kan innebära flera olika risker och konsekvenser för vatten, skog, mark och djur samt den biologiska mångfalden. För kustnära områden tillkommer långsiktiga effekter av stigande havsnivåer och erosion (Naturvårdsverket, 2026). Sammantaget innebär detta att klimatanpassning inte kan hanteras som en separat fråga, utan behöver integreras i fysisk planering, investeringar och markanvändning, där beslut om lokalisering, exploatering och infrastruktur i allt högre grad blir klimatbeslut.

För Småland och Öarna innebär detta att regionerna har goda förutsättningar att bidra till EU:s gröna omställning, men också att den ekonomiska strukturen – med stor betydelse för industri, byggande, transporter och areella näringar – gör att omställningen blir mer investeringskrävande och mer beroende av fysisk infrastruktur än i många mer tjänstedominerade regioner. Regionens styrka ligger därför inte bara i att minska utsläpp, utan också i att utveckla fossilfria produktionssystem, cirkulära materialflöden och robusta energi- och resurssystem som kan skalas upp i ett nationellt och europeiskt perspektiv. Cirka 70 procent av Smålands yta består av skogsmark, vilket skapar goda förutsättningar för utveckling av fossilfria värdekedjor och bioekonomiska lösningar (Smålands skogs- och trästrategier, 2016). Samtidigt står industrin och transporterna tillsammans för en stor del av utsläppen, och länen är beroende av fungerande transporter och tillgång till el. I Jönköpings län hänger klimatomställningen nära samman med länets logistikläge, omfattande arbetspendling och starka industristruktur (Region Jönköpings län, 2021). Transportsektorn står för stora andelar av växthusgasutsläppen i länet, vilket liknar de övriga smålandslänen. Sett till utsläpp av växthusgaser per BRP (mnkr), är det dock Gotland som har det absolut högst utsläppsintensitet i landet, även över tid mellan åren 2020–2022 (Region Kronoberg, 2026)

Energi

På Gotland är klimat-, energi- och resursfrågorna särskilt tätt sammanflätade. Elektrifiering av transporter och industri är centralt för att minska utsläpp och öka energieffektiviteten. Det kräver ökad användning av el, vätgas, biogas och en förstärkt energinfrastruktur med lokal produktion. Ö-läget skapar goda möjligheter för lokal förnybar elproduktion från sol och vind, och de korta avstånden underlättar elektrifiering av transporter. Samtidigt domineras utsläppsbilden av kalk- och cementindustrin i Slite, som ensam står för cirka 3–4 procent av Sveriges totala koldioxidutsläpp, vilket gör den industriella omställningen avgörande både regionalt och nationellt (Fossilfritt Sverige, 2023). Av särskild vikt är handlingsberedskap att kunna hantera störningar i elnätet, Gotland har också särskilda sårbarheter kopplade till vattenförsörjning, där återkommande perioder av låga grundvattennivåer påverkar både hushåll och näringsliv (SGU, 2022), samt ett stort behov av förstärkt elnät och ökad överföringskapacitet. I Kalmar län är sambandet mellan klimat, energi, vatten och livsmedelsförsörjning också särskilt tydligt. Länet har en hög andel förnybar energi och producerar årligen stora mängder biogas och el från vindkraft, med installerad vindkraftskapacitet som motsvarar en betydande del av den regionala elanvändningen (Energikontor syd, 2022).

Denna utveckling speglar i stor utsträckning de utmaningar som även präglar Småland och Öarna, där elektrifiering av industri och energisystem har kommit längre än omställningen av transportsektorn. Klimatomställningen i Småland och Öarna behöver därmed förstås som ett samspel mellan energi, markanvändning, naturresurser och samhällsplanering, där åtgärder inom ett område ofta påverkar förutsättningarna i ett annat.

Resurser

En central del av klimatomställningen i Småland och Öarna handlar om resurseffektivitet och utveckling av cirkulära materialflöden. Regionens näringslivsstruktur, med en hög andel industri, byggsektor och areella näringar, innebär omfattande flöden av biomassa och andra råvaror. Samtidigt är den svenska materialkonsumtionen hög i ett europeiskt perspektiv, vilket understryker behovet av ökad resurseffektivitet och cirkulära lösningar.

En central del av klimatomställningen i Småland och Öarna handlar om ökad resurseffektivitet och utveckling av cirkulära materialflöden eftersom regionens ekonomi i hög grad är material- och energiintensiv. Industrin, byggsektorn och de areella näringarna är beroende av stora flöden av biomassa, mineraler och andra råvaror, samtidigt som den inhemska materialkonsumtionen i Sverige uppgick till omkring 22,8 ton per person och år 2024 (SCB, 2026). Detta innebär att klimatomställningen i Småland och Öarna inte enbart handlar om att ersätta fossil energi, utan i lika hög grad om att minska materialanvändningen per producerad enhet och utveckla cirkulära flöden. I detta ligger en särskild potential för Småland och Öarna, där befintliga styrkeområden inom träindustri, återvinning och industriell produktion kan utvecklas mot mer cirkulära affärsmodeller och resurseffektiva värdekedjor. Den höga andelen skogsmark i Småland och Öarna innebär goda förutsättningar för bioekonomi och klimatnytta genom substitution och kolsänkor, men skapar också ökade krav på avvägningar mellan produktion, biologisk mångfald och ekosystemens långsiktiga funktion (Skogsstyrelsen, 2025). I Kalmar län och på Gotland förstärks dessa avvägningar ytterligare av att jordbruk, vattenresurser men även kusthav är tätt sammanlänkade. Här påverkar övergödning, vattenbrist och förändrade klimatförhållanden både produktionsförmåga och ekologisk status i mark och vatten (Havs- och vattenmyndigheten, 2018). Sammantaget innebär detta att klimatomställningen i regionen i hög grad blir en fråga om hur mark och biologiska resurser används och prioriteras, snarare än enbart hur utsläpp minskar.

I en europeisk och nationell kontext

Eurostatdata på länsnivå visar att mellan åren 2013 till och med 2023 hade Kalmar län tillsammans med två andra län i Sverige mycket stora problem kopplat till torka vilket reducerade jordbruksproduktionen (Eurostat, 2025). EU:s inhemska materialkonsumtion 2022 låg på cirka 14,5 ton per person och resursproduktiviteten på 2,40 euro per kilo, vilket illustrerar den bredare europeiska utmaningen att minska materialberoendet och öka värdeskapandet per använd resurs. Inom elsektorn har utvecklingen varit särskilt snabb. Förnybar energi stod för 44,7 procent av elproduktionen i EU 2023 och ökade till cirka 47 procent 2024, samtidigt som fossil elproduktion minskade tydligt. Utvecklingen drivs framför allt av en snabb expansion av vind- och solkraft, medan transportsektorn fortsatt släpar efter i omställningstakt. Samtidigt blir flexibilitet i energisystemet allt viktigare, där exempelvis styrning av elanvändning, energilagring och anpassning av industriprocesser kan bidra till att minska belastningen på elnäten och möjliggöra elektrifiering utan motsvarande utbyggnad av nätkapacitet (Energimyndigheten, 2025).

Ur ett europeiskt perspektiv framstår Småland och Öarna som en region med stark resursbas och industriell tyngd jämfört med många urbana regioner i EU. Samtidigt visar EU-data att omställningen går framåt, med en växande andel förnybar energi, medan transportsektorn fortsatt släpar efter. Sverige har kommit en bit i energiomställningen, men är stor förbrukare av jungfruliga material, samtidigt som regionala och lokala skillnader kvarstår vad gäller infrastruktur, kapacitet och genomförandeförmåga. För regioner som Småland och Öarna blir därför förmågan att kombinera energieffektivisering- och omställning, energiförsörjning och cirkulär ekonomi avgörande för både konkurrenskraft och hållbar utveckling.

Reflektion och förslag på åtgärder

Sammantaget visar klimatomställningen i Småland och Öarna att regionerna befinner sig i ett läge där strukturella förutsättningar både utgör en styrka och en utmaning. Den starka kopplingen till industri, naturresurser och areella näringar innebär goda möjligheter att bidra till den europeiska gröna omställningen, särskilt inom bioekonomi, cirkulära flöden och fossilfri produktion. Samtidigt innebär denna struktur att omställningen blir mer komplex, mer investeringskrävande och i högre grad beroende av fysisk infrastruktur än i mer tjänstedominerade regioner.

En central slutsats är att klimatomställningen i regionerna inte kan förstås som en enskild fråga, utan som ett system där energi, transporter, markanvändning och resursflöden är tätt sammanlänkade. Åtgärder inom ett område får direkta konsekvenser i andra, vilket ställer krav på samordnade och långsiktiga investeringar samt en ökad grad av systemperspektiv i planering och genomförande. Vidare blir kopplingen mellan hållbarhet, konkurrenskraft och beredskap allt tydligare. Robust energiförsörjning, fungerande transporter och säker tillgång till råvaror och vatten är inte bara avgörande för att nå klimatmål, utan också för regionernas motståndskraft vid störningar och kriser. I detta sammanhang blir klimatomställningen också en fråga om strategisk autonomi och försörjningsberedskap, i linje med EU:s ökade fokus på motståndskraft.

Samtidigt innebär de stora regionala skillnaderna att omställningen behöver vara platsbaserad och anpassad till lokala förutsättningar. Det gäller inte minst balansen mellan produktion och användning, mellan elektrifiering och kapacitet i energisystemet samt mellan resursutnyttjande och ekologisk hållbarhet. Mot denna bakgrund blir förmågan att kombinera klimatomställning med regional utveckling avgörande. För Småland och Öarna handlar det i hög grad om att omsätta befintliga styrkor till nya konkurrensfördelar, där cirkulära och resurseffektiva system, fossilfri energi och innovativa lösningar bidrar till både hållbar tillväxt och stärkt motståndskraft i ett europeiskt perspektiv. Identifierade åtgärder berör därför områdena:

Åtgärder: Klimatomställning, energi och resurser

- 4.1 Stärkt kapacitet, flexibilitet och robusthet i elsystemet
- 4.2 Omställning av industriella och transportintensiva strukturer
- 4.3 Stärkt klimatanpassning i samhällsplanering, infrastruktur och försörjningssystem
- 4.4 Hållbar mark- och vattenanvändning med hänsyn till biologisk mångfald och ekosystemtjänster
- 4.5 Ökad resurseffektivitet och utveckling av cirkulära materialflöden
- 4.6 Stärkt förmåga att hantera målkonflikter och avvägningar i omställningen

5. Robusthet och motståndskraft

I detta kapitel hanteras robusthet och motståndskraft som ett tvärgående perspektiv som genomsyrar samtliga tematiska områden i tidigare kapitel. Det lyfts dock som ett eget avsnitt, då den säkerhetspolitiska utvecklingen, klimatrelaterade risker och ökade systemberoenden ställer nya krav på regionernas utvecklingsförmåga. Genom att samla frågorna synliggörs behovet av ett mer integrerat och systembaserat arbete för att stärka samhällets motståndskraft.

Identifierade utmaningar

Följande fyra utmaningar har identifierats som särskilt betydelsefulla för framtida åtgärder

- Sårbarheter i energi- och försörjningssystem, där regionen är beroende av externa system för el, bränsle, livsmedel och kritiska flöden, samtidigt som störningar får direkta konsekvenser för näringsliv och samhällsfunktioner lokalt
- Transport- och logistikberoenden i en exportorienterad och geografiskt spridd region, där begränsad redundans och beroende av enskilda transportstråk gör godsflöden och försörjning känsliga för störningar
- Ökat beroende av digital infrastruktur, där brister i robusthet och cybersäkerhet kan påverka offentlig service, industriell produktion och samhällsviktig verksamhet i hela regionen
- Begränsad kapacitet för beredskap och kontinuitetshantering

Robusthet

Den säkerhetspolitiska utvecklingen, ökade geopolitiska spänningar och klimatrelaterade risker innebär att robusthet blir en allt viktigare del av regional utveckling. Samtidigt har digitaliseringen ökat beroendet av fungerande IT-system och säker informationshantering i såväl offentlig sektor som näringsliv. Hotbilden inom cybersäkerhet har intensifierats, och störningar i digital infrastruktur kan få omfattande konsekvenser för samhällsviktiga funktioner. Samhällets grundläggande funktioner – såsom energiförsörjning, transporter, vattenförsörjning och digital infrastruktur – är i hög grad ömsesidigt beroende. Exempelvis är både hälso- och sjukvård, vattenförsörjning och transporter beroende av el och fungerande IT-system, samtidigt som transporter är avgörande för tillgång till livsmedel, drivmedel och medicinska produkter. Dessa beroenden innebär att störningar i ett system snabbt kan få spridningseffekter i andra delar av samhället (MCF, 2025).

Förutsättningarna i Småland och Öarna innebär att sårbarheter tar sig olika uttryck. Regionernas näringsliv är i hög grad exportorienterat och integrerat i nationella och europeiska värdekedjor, särskilt inom tillverkningsindustri, skogsbaserade näringar och underleverantörsled. Detta innebär ett omfattande beroende av fungerande transporter, tillgång till insatsvaror och reservdelar, stabil energiförsörjning samt fungerande digital infrastruktur. Detta gäller även för samhällsviktiga funktioner, inte minst hälso- och sjukvården, där tillgång till material, läkemedel, medicinska komponenter, transporter och energi är avgörande för att upprätthålla kontinuitet. Även under normala förhållanden påverkas tillgänglighet och kvalitet i vården av logistiska faktorer, såsom patientresor till specialiserad vård, transporter av prover och blodprodukter, tillgång till inresande personal och specialistkompetens samt hantering av tidskritiska leveranser (MCF, 2025). Samtidigt innebär specialisering och småskalighet i många företag att störningar i leveranser eller logistik snabbt kan få genomslag i produktion och sysselsättning. I flera kommuner är resurserna för att arbeta systematiskt med beredskap,

cybersäkerhet och kontinuitetshantering begränsade, vilket ytterligare kan förstärka sårbarheten.

Gotland skiljer sig från övriga regioner genom sitt geografiska läge och sina försörjningsförutsättningar. Ö-läget innebär att energiförsörjning, livsmedel, drivmedel, varuflöden och hälso- och sjukvård är direkt beroende av fungerande sjö- och flygtransporter. Samtidigt är energi- och vattenförsörjningen mer sårbar än på fastlandet, vilket gör att störningar snabbt kan få omfattande konsekvenser för både samhällsfunktioner och näringsliv. Det ställer särskilda krav på redundans i energisystem, lagerhållning av kritiska varor och en utvecklad försörjningsberedskap. Gotland behöver även kunna upprätthålla samhällsviktiga funktioner under en längre period vid avbrott i externa leveranser. Därtill påverkas markanvändningen av ett ökat behov av ytor kopplade till totalförsvaret, vilket ställer krav på samordning mellan olika samhällsintressen.

I de småländska länen är sårbarheterna i hög grad kopplade till näringslivets struktur och beroendet av fungerande godsflöden och energiförsörjning. Det exportorienterade näringslivet, med många små och medelstora industriföretag, innebär att störningar i transporter, elförsörjning eller globala leveranskedjor snabbt kan få genomslag i produktion och sysselsättning. Sårbarheterna varierar även mellan länen. I Jönköpings län förstärks de av länets roll som logistiknod, där stora godsflöden passerar genom ett begränsat antal transportstråk. I Kronobergs län är beroendet av externa transportlösningar stort, bland annat till följd av avsaknad av egna hamnar. I Kalmar län påverkas robustheten av kustläget, beroendet av sjöfart och livsmedelsproduktion samt klimatrelaterade risker kopplade till vattenförsörjning och Östersjön.

Den höga graden av sammankoppling mellan samhällssystem innebär att störningar snabbt kan få konsekvenser i flera sektorer samtidigt. Exempelvis kan elavbrott påverka vattenförsörjning, digital kommunikation och industriell produktion, medan störningar i transporter kan påverka energiförsörjning, livsmedelsdistribution och hälso- och sjukvård. Detta ställer ökade krav på samordnad och systembaserad planering, där redundans, flexibilitet och kontinuitetshantering är centrala komponenter.

Motståndskraft

Motståndskraft i regional utveckling handlar i grunden om regioners förmåga att hantera, anpassa sig och återhämta sig från olika typer av störningar och kriser. Samtidigt innebär dagens utveckling – med ökade geopolitiska spänningar, teknologisk omställning och förändrade handelsmönster – att förutsättningarna för denna anpassning blir alltmer komplexa. Forskning visar att motståndskraft inte enbart handlar om att stå emot en kris, utan om förmågan att förändra och utveckla ekonomiska och sociala strukturer över tid. Regioner som är starkt specialiserade eller beroende av enskilda näringar eller marknader kan ha svårare att hantera större omställningar, särskilt när förändringarna sker snabbt eller oväntat (Nordregio, 2019). Motståndskraft är därmed inte ett statiskt tillstånd, utan något som byggs över tid genom investeringar i kompetens, innovation, infrastruktur och fungerande institutionella system.

Tillväxtanalys visar att svenska företag i hög grad är integrerade i globala värdekedjor genom utgående direktinvesteringar (UDI), vilket bidrar till produktivitet, innovation och tillväxt. Samtidigt innebär denna integration att produktion, kunskap och kritiska funktioner i ökande grad sprids geografiskt. För Småland och Öarna, där näringslivet är starkt exportorienterat och

ofta specialiserat inom industrin, innebär detta en tydlig utmaning. Regionernas företag är i många fall beroende av internationella leverantörer, marknader och logistikflöden. Störningar i globala värdekedjor. Exempelvis till följd av geopolitiska konflikter, handelshinder eller avbrott i transporter. Detta kan därför snabbt få konsekvenser för produktion och sysselsättning i regionen. (Tillväxtanalys, 2026). Samtidigt kan internationaliseringen innebära att strategiskt viktig kompetens, produktion eller beslutsfunktioner lokaliseras utanför regionen, vilket på sikt kan påverka den regionala utvecklingsförmågan och handlingsutrymmet.

Motståndskraften i Småland och Öarna påverkas i hög grad av regionernas ekonomiska struktur. Den höga graden av specialisering inom industrin, i kombination med många små och medelstora företag, innebär begränsade marginaler att hantera större störningar. Mindre företag har ofta svårare att snabbt ställa om produktion, hitta alternativa leverantörer eller absorbera kostnadsökningar. Samtidigt innebär beroendet av effektiva transporter, stabil energiförsörjning och fungerande digital infrastruktur att störningar i dessa system snabbt kan få genomslag i näringslivet. Detta gäller särskilt i delar av regionen där alternativa lösningar är begränsade.

Även arbetsmarknadens struktur påverkar motståndskraften. Begränsade lokala arbetsmarknader och specialiserad kompetens kan göra det svårare att omfördela arbetskraft vid ekonomiska störningar, vilket kan förstärka effekterna av nedgångar i enskilda branscher. Utöver akuta störningar står regionerna inför mer långsiktiga omställningsutmaningar, kopplade till klimatomställning, teknologisk utveckling och demografiska förändringar. Dessa förändringar sker gradvis, men kan över tid ha stor påverkan på regionernas näringsliv och arbetsmarknad. Omställningen kan innebära målkonflikter, exempelvis mellan kortsiktig lönsamhet och långsiktiga investeringar, eller mellan effektivitet och robusthet.

I en europeisk och nationell kontext

Ur ett europeiskt och nationellt perspektiv innebär detta att regionernas industriella värdekedjor inte bara är regionala tillgångar utan också en del av den bredare ekonomiska och strategiska motståndskraften. Företag i regionerna levererar i många fall specialiserade komponenter, delsystem, material och produktionskapacitet till större industriella kedjor. I vissa fall berör detta även försvars- och säkerhetsrelaterade leveranskedjor eller dual use-produktion. I vissa fall är företagen i regionen även en del av leveranskedjor som har betydelse för samhällsviktig verksamhet och i vissa fall försvars- och säkerhetsrelaterad produktion, vilket ytterligare förstärker behovet av robusta och redundanta system. Regionerna behöver kunna hantera både fredstida störningar och höjd beredskap, samtidigt som näringslivets internationella konkurrenskraft värnas. Ett stärkt systemperspektiv på försörjningsberedskap, råvaruflöden, energi, transporter, cybersäkerhet och industriell förmåga blir därför en central del av det framtida regionala utvecklingsarbetet.

Reflektion och förslag på åtgärder

Sammantaget visar analysen att robusthet och motståndskraft i Småland och Öarna inte kan betraktas som avgränsade frågor, utan som grundläggande förutsättningar för regionernas långsiktiga utveckling. De identifierade sårbarheterna är i hög grad kopplade till hur centrala samhällssystem – energi, transporter, digital infrastruktur och försörjningskedjor – samverkar och är ömsesidigt beroende. Detta innebär att störningar sällan är isolerade, utan får spridningseffekter som påverkar både näringsliv, offentlig sektor och samhällsviktiga funktioner.

Regionernas ekonomiska struktur, med ett exportorienterat och specialiserat näringsliv samt en hög andel små och medelstora företag, innebär både styrkor och begränsningar. Specialisering och integration i globala värdekedjor bidrar till konkurrenskraft, men ökar samtidigt sårbarheten för externa störningar och minskar den regionala rådighetens betydelse. Detta förstärker behovet av att kombinera effektivitet och internationalisering med ökad redundans, flexibilitet och lokal anpassningsförmåga.

En central slutsats är att motståndskraft inte enbart handlar om att hantera akuta kriser, utan i lika hög grad om förmågan att anpassa och utveckla strukturer över tid. Klimatomställning, teknologisk utveckling och förändrade globala förutsättningar innebär långsiktiga omställningar som kräver investeringar i kompetens, innovation, infrastruktur och institutionell kapacitet. I detta blir ett systemperspektiv avgörande, där beredskap, näringslivsutveckling och samhällsplanering integreras. Samtidigt är förutsättningarna olika inom Småland och Öarna. Gotlands ö-läge innebär särskilda krav på försörjningsberedskap och självförsörjningsförmåga, medan de småländska länen i högre grad påverkas av beroendet av transporter, energiförsörjning och externa logistikkedjor. Detta understryker behovet av platsbaserade lösningar som tar hänsyn till lokala och regionala förutsättningar.

Mot denna bakgrund blir förmågan att stärka robusthet och motståndskraft en central del av det regionala utvecklingsarbetet. Det handlar om att utveckla mer sammanhängande och resilienta system som kan hantera både vardagliga störningar och större kriser, samtidigt som regionernas konkurrenskraft och utvecklingskraft upprätthålls i ett europeiskt perspektiv.

Åtgärder: Robusthet och motståndskraft

- 5.1 Robusta energi- och försörjningssystem
- 5.2 Minska transport- och logistikberoenden
- 5.3 Öka resiliensen i den digitala infrastrukturen
- 5.4 Stärk beredskapen och motståndskraften för ett hållbart samhälle

Referenser

- Arbetsförmedlingen. (2025). *Regionala utsikter hösten 2025*. Hämtat från <https://arbetsformedlingen.se/download/18.234021819a9e9dcb0740d1/1765903069164/regionala-utsikter-hosten-2025.pdf>
- Boverket. (2025). *Bostadsmarknadsanalyser*. Hämtat från <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2025/regionala-bostadsmarknadsanalyser-2025.pdf>
- Energikontor syd. (2022). *Energibalans Kalmar län*. Kalmar: Länsstyrelsen i Kalmar län.
- Energimyndigheten. (den 5 juni 2025). *Energisystem och analys*. Hämtat från <https://www.energimyndigheten.se/energisystem-och-analys/energisystem-och-analys/flexibilitet-i-energisystemet/>
- Energimyndigheten. (2026). *statistikdatabasen*. Hämtat från kommunal och regional energistatistik: https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__EN__EN0203__EN0203A/
- Eurostat. (2024). *Laouur market statistics*. Hämtat från https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_statistics_at_regional_level
- Eurostat. (Mars 2025). *Economy and finance*. Hämtat från https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Economy_at_regional_level
- Eurostat. (2025). *Environment statistics at regional level*. Hämtat från https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environment_statistics_at_regional_level
- Eurostat. (2025). *Reaserch and innovation Europa*. Hämtat från <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis#/ris/countries/SE?region=SE21>
- Folkhälsomyndigheten. (den 12 november 2020). *Hälsa hos barn och unga*. Hämtat från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/vara-amnesomraden/halsa-i-olika-grupper/barn-och-unga/utveckling-av-barns-och-ungas-halsa/>
- Folkhälsomyndigheten. (2024). *Utveckling av BMI i Sverige*. Solna.
- Fossilfritt Sverige. (Oktober 2023). *Cementbranschen*. Hämtat från https://fossilfritt Sverige.se/wp-content/uploads/2023/10/Cement_fardplan_uppgraderad_2023.pdf
- Havs- och vattenmyndigheten. (den 26 juli 2018). *Miljöpåverkan och åtgärder*. Hämtat från <https://www.havochvatten.se/miljopaverkan-och-atgarder/miljopaverkan/vattenbrist/vattenbrist-och-torka---sa-paverkar-det-vattenmiljon.html>
- Innovation, D. f. (2025). *Regional innovation Scoreboerd* . Hämtat från https://ec.europa.eu/assets/rtd/ris/2025/ec_rtd_ris-regional-profile-se.pdf

- Lunds universitet. (2021). <https://www.regvis.se/kunskapsintensiva-tjanstesektorn/>. Hämtat från <https://www.regvis.se/kunskapsintensiva-tjanstesektorn/>
- MCF. (2025). *Nationell risk- och sårbarhetsbedömning (NRSB) 2025*. Hämtat från <https://rib.msb.se/filer/pdf/31068.pdf>
- MCF. (december 2025). *Om försörjningsberedskap*. Hämtat från <https://www.mcf.se/sv/amnesomraden/beredskap-for-kris-och-krig/beredskap-for-aktorer/forsorjningsberedskap/om-forsorjningsberedskap/>
- Naturvårdsverket. (den 17 Mars 2026). *Klimatförändringar*. Hämtat från <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatforandringar/klimatet-i-framtiden/effekter-i-sverige/>
- Nordregio. (2019). *Regional economic and social resilience*. Hämtat från <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1292899/FULLTEXT01.pdf>
- PTS. (den 1 oktober 2024). *bredbandskartan*. Hämtat från <https://bredbandskartan.pts.se/>
- Region Gotland. (den 22 Februari 2021). *Gotland*. Hämtat från Vårt Gotland 2040: https://rus.gotland.se/wp-content/uploads/2021/05/Fullst%C3%A4ndig-version_V%C3%A5rt-Gotland2040.pdf
- Region Gotland. (Januari 2026). *Trafikplaneringens målbild*. Hämtat från <https://gotland.se/trafik-gator-och-parker/trafik-och-gator/trafikplaneringens-malbild>
- Region Jönköpings län. (2021). *Analysportalen*. Hämtat från <https://storymaps.arcgis.com/collections/6a9d6c0919254b4cb4a7cceb9701542?item=9>
- Region Jönköpings län. (2025). *REGIONALT TRAFIKFÖRSÖRJNINGSPROGRAM 2026- 2040*. Hämtat från <https://www.rjl.se/globalassets/rjl/om-oss/budget-och-utvecklingsplaner/regionalt-trafikforsorjningsprogram.pdf>
- Region Jönköpings län. (2026). *Regional utveckling analysportalen*. Hämtat från <https://storymaps.arcgis.com/collections/6a9d6c0919254b4cb4a7cceb9701542?item=1>
- Region Kalmar län. (den 15 April 2021). *TRAFIKFÖRSÖRJNINGSPROGRAM FÖR KALMAR LÄN 2021-2029*. Hämtat från https://www.regionkalmar.se/globalassets/dokument/detta-gor-region-kalmar-lan/regional-utveckling/kollektivtrafik/trafikforsorjningsprogram_2021-2029.pdf
- Region Kalmar län. (2025). *Befolkning – Region Kalmar läns interaktiva rapport*. Hämtat från Regional utveckling, fakta och statistik, befolkning: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojOGUwMGY3MjgtOTc5MS00YTl3LWlxZTltYWU2NWY2NjUwOWYxliwidCI6ImU2YTl3MDM1LWVlMmMtNDI2YS1iODJhLTM5MWlyNzQ3NzVkYSIsImMiOjh9>
- Region Kalmar län. (2025). *Kompetensförsörjning – Region Kalmar läns interaktiva rapport*. Hämtat från <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojYWE3NWY4NjltNjhlYi00NjAzLWlxNjgtYjdiNWY0>

NzgzODYxliwidCI6lmU2YTYyMDM1LWViMmMtNDI2YS1iODJhLTMyMWlyNzQ3NzVkYSIsI
mMiOjh9

Region Kronoberg. (2025). *Region Kronoberg*. Hämtat från Regionala förutsättningar:
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoieYzFiYmE4YTUtMzVjOS00Y2E5LWFIMjktODliMWIzMTgzM2NhliwidCI6IjI2NTYzNmQwLWQ1NGltNDE3MC04YzkyLTkyNDUyMDMzYTJlMyIsImMiOjh9>

Region Kronoberg. (September 2025). *Resvaneundersökning 2025*. Hämtat från
https://www.regionkronoberg.se/contentassets/b5c0a0c3d5004354bed6650358e1556e/region-kronoberg-2025_final_29_sep.pdf

Region Kronoberg. (den 15 Januari 2026). *Läget i Kronoberg*. Hämtat från
https://regionkronoberg.github.io/Sa-gar-det-for-Kronobergs-lan/Laget_i_Kronoberg.html

Region Kronoberg. (den 15 Januari 2026). *Utsläpp växthusgaser*. Hämtat från
https://regionkronoberg.github.io/Sa-gar-det-for-Kronobergs-lan/Laget_i_Kronoberg.html#utsl%C3%A4pp-av-v%C3%A4xthusgaser

SCB. (2021). *Pendlare per län och kommun 2021*. Hämtat från <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/utbud-av-arbetskraft/registerbaserad-arbetsmarknadsstatistik-rams/pong/tabell-och-diagram/antal-pendlare-per-lan-och-kommun-2021/>

SCB. (den 29 januari 2026). *Miljöräkenskaper*. Hämtat från <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/miljoekonomi-och-hallbar-utveckling/miljorakenskaper/pong/statistiknyhet/materialflodesrakenskaper-1998-2024/>

SGU. (2022). *Beskrivning av grundvattnet på Gotland*. Hämtat från
<https://resource.sgu.se/dokument/publikation/sgurapport/sgurapport202214rapport/s214-rapport.pdf>

Skogsstyrelsen. (den 9 juni 2025). *Skog och klimat*. Hämtat från
<https://www.skogsstyrelsen.se/miljo-och-klimat/skog-och-klimat/>

SMHI. (den 13 december 2024). *Sjöar och vattendrag i varmare klimat*. Hämtat från
<https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/sjoar-och-vattendrag-i-varmare-klimat/risken-for-torka-och-lag-vattentillgang-forandras-i-varmare-klimat>

Smålands skogs- och trästrategier. (2016). Hämtat från
<https://skogtrasmaland.se/fakta/skogsbruk/>

Tillväxtanalys. (april 2026). *Hemlandseffekter av utgående direktinvesteringar*. Hämtat från
https://www.tillvaxtanalys.se/download/18.62004b0019dc9a8d82b3481c/1777386577488/Rapport_2026_02_Hemlandseffekter%20av%20UDI.pdf

Tillväxtverket. (2024). *Tillgänglighet till grundläggande kommersiell service 2024*. Stockholm:
Tillväxtverket.

Trafikanalys. (den 4 juli 2025). *Transportarbete i Sverige 2000–2024*. Hämtat från
<https://www.trafa.se/globalassets/statistik/transportarbete/2024/transportarbete-2024-2025-07-04.pdf>

Trafikanalys. (den 6 oktober 2025). *Transportfattigdom och utsatta transportanvändare*. Hämtat från <https://www.trafa.se/globalassets/pm/2025/pm-2025-10-transportfattigdom-och-utsatta-transportanvandare---tolkning-och-operationalisering-av-eus-definitioner.pdf>

Trafikanalys. (den 15 april 2026). *Uppföljning av de transportpolitiska målen 2026*. Hämtat från <https://www.trafa.se/globalassets/rapporter/2026/rapport-2026-4-uppfoljning-av-de-transportpolitiska-malen-2026.pdf>

Vinnova. (maj 2021). *Vinnova.se*. Hämtat från <https://www.vinnova.se/contentassets/0da3cd4d971445a6aecc10d397599a70/analysbi-laga-digital-strukturomvandling.pdf?cb=20210517084151>